

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

PANAIT ISTRATI CHIRA CHIRALINA

Prefață
Emanuel Modoc

PUBLISOL

Stavru

Adrian străbătu, buimac, scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina Publică. Ajuns la intrarea grădinii, se opri, încurcat și necăjit.

– Ce dracu’! exclamă el cu voce tare. Nu mai sunt copil! Și cred că am tot dreptul să înțeleg viața cum o simt.

Era ora șase seara. Zi de lucru. Aleile grădinii erau aproape pustii către cele două porți principale; soarele crepuscular aurea nisipul, în vreme ce boschetele de liliac se scufundau în umbra serii. Liliicii zburau de colo colo, zăpăciți. Băncile pe alee erau aproape toate libere, afară de cele din colțurile ascunse ale grădinii, unde perechi de tineri se îmbrățișau amoros și deveneau serioase la trecerea inoportunilor. Adrian nu dădu atenție niciunuia dintre oamenii ce-i întâlneau în drum. El sorbea lacom aerul curat, care se ridica din nisipul de curând udat – amestec îmbălsămat de miros de flori – și se gândea la ceea ce nu putea înțelege.

El nu înțelegea mai ales împotrivirea maică-sii la legăturile lui de prietenie, împotrivire care dăduse naștere la o ceartă violentă între mamă și fiul ei unic. Adrian își zicea:

„Pentru ea, Mihail e un străin, o haimana suspectă, servitorul plăcintarului kir Nicola. Dar, ce? Eu ce sunt? Un vopsitor de case și, pe deasupra, o fostă slugă a aceluiași plăcintar! Și, dacă mâine am să mă duc în altă țară, numai pentru atâta trebuie să fiu socotit ca o haimana?”

Ațâțat, el lovi din picior.

„Ei, drăcia dracului!... E o nedreptate revoltătoare pentru bietul Mihail! Eu îl iubesc pe omul ăsta, fiindcă e mai deștept ca mine, mai învățat, și fiindcă rabdă mizeria fără să se plângă. Cum? Pentru că nu vrea să-și strige pe acoperișuri numele, țara și numărul dinților care îi lipsesc, nu e decât o haimana?... Ei bine, eu vreau să fiu prietenul acestei haimane! Și sunt foarte fericit de asta.”

Adrian își continuă mașinal plimbarea, odată cu critica mintală a celor ce-i spusese mamă-sa; și totul îi păru absurd:

„Și povestea asta cu însurătoarea? N-am decât optsprezece ani și ea se gândește să-mi arunce o neroadă în spinare, o neroadă sau poate o fătăcioasă, care să mă copleșească cu dragostea ei și să facă din odaia mea o hazna! Ei, drace! S-ar zice că nu e nimic mai inteligent pe lume decât să feți la proști, să umpli lumea de sclavi și să devii însuși primul sclav al acestei puințe! Nu, nu!... Mai bine un prieten ca Mihail, fie el și de zece ori mai suspect! Cât despre învinuirea că «trag oamenii de limbă pentru a-i face să vorbească» – pe legea mea, nici eu nu știu prea bine de ce-mi place să

«trag oamenii de limbă»! Asta-i, poate, pentru că lumina vine din vorba celor tari, probă Dumnezeu, care a trebuit să vorbească pentru ca Lumină să se facă.”

În liniștea acelei seri primăvăratice, sirena unui vapor săgeta aerul cu fluieratul ei strident; tânărul se trezi, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri și garoafe îl întâmpină.

Adrian se îndreptă spre marea alee care se întindea de-a lungul malului înalt ce domină portul și Dunărea. El se opri un minut pentru a privi miile de lămpi electrice care scânteiau pe vapoarele ancorate în port și pieptul i se umflă într-un nestăpânit dor de ducă.

„Doamne! Ce bine trebuie să fie să te găsești pe unul din aceste pacheboturi, care alunecă pe mări și descoperă alte țărături, alte lumi!...”

Necăjit de a nu-și putea împlini dorul, el porni din nou cu capul în jos; dar se auzi deodată chemat din urmă:

– Adrian!

Se întoarse. Pe o bancă, prin apropierea căreia trecuse, stătea un om, cu picioarele încrucișate, și fuma. Miopia și întunericul îl împiedicară pe Adrian să-l recunoască. Omul se ridică și Adrian se apropie de el oarecum contrariat, când o exclamație de bucurie îi scăpă:

– Stavru!

Își strânsură mâinile și Adrian se așeză alături.

Stavru, negustor ambulant – numit „limonagiul” din cauza mărții ce vindea prin bălciuri –, era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, și o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților de viață din mahala.

El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuisese cu treizeci de ani în urmă.

De talie deasupra mijlociei, blond spălăcit, foarte slab și foarte zbârcit; ochii săi albaștri și mari, când deschiși și sinceri, când ascunși și vicleni, după împrejurări, înfățișau toată viața lui Stavru. Existența de burlac hoinar, zvârlit de ici-colo de natura lui nomadă și ciudată; viața prinsă la vârsta de douăzeci și cinci de ani în tristul angrenaj al societății (căsătorie cu o fată bogată, frumoasă și sentimentală), din care ieși după un an acoperit de rușine, cu inima sfâșiată, cu caracterul falsificat.

Adrian cunoștea vag povestea. Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o dădea exemplu de ticăloșie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse. Și nu o dată, cu instinctul care era la baza sufletului său, el se plecase asupra lui Stavru, așa cum te pleci asupra unui instrument muzical pe care vrei să-l auzi sunând: instrumentul se împotrivi.

De altminteri, ei nu se văzuseră decât de vreo trei sau patru ori, totdeauna pe stradă. Casa mamei sale era închisă pentru Stavru, ca toate casele cinstite. Și apoi, ce ar fi putut el să spună, derbedeul tuturor iarmaroacelor, băietandului răsfățat și ținut din scurt?

Stavru trecea drept un flecar pentru toată lumea – și era, într-adevăr, voia să fie. În costumul său prăpădit și boțit chiar când era nou; cu înfățișarea sa de țaran orășenit, cu cămașa necălcată, fără guler; cu aerul său de geambaș hoțoman, el se deda la o paradă de vorbe și de gesturi care îi amuzau pe oameni, dar care lui nu-i aduceau decât umilire, dispreț.

El își striga cunoscuții, în plină uliță, cu porecle potrivite și comice, niciodată supărătoare. Multe dintre

ele prinseseră. Dacă cineva îi plăcea, îl lua cu el la cârciumă, comanda o jumătate de kilogram de vin, dar, după ce ciocnea un pahar, ieșea în curte pentru „o mică trebuință” și nu se mai întorcea, lăsându-l pe invitat să plătească! Iar dacă întâlnea vreun plicticos, el îi zicea iute: „Cutare prieten te așteaptă în cutare cafenea; aleargă repede!”

Dar ceea ce îl entuziasma pe Adrian erau glumele lui Stavru, cu capetele de țări și cu tabachera. În cursul unei conversații, limonagiul scotea din buzunar un cap de țâr și-l atârna de poala hainei altui flecar ca el. Bietul om pleca și se plimba pe stradă cu capul de țâr atârnat de haină, spre cea mai mare desfătare a trecătorilor.

Gluma cu tutunul era și mai bună. Stavru nu lipsea să acosteze pe orice cunoștință îi ieșea în cale și să-i ceară să „răsucescă” și el o țigară, dar, de îndată ce era servit, în loc de a-i înapoia tabachera cu o mulțumire, el o băga în propriu-i buzunar, care era spart, de unde ea îndată cădea jos, rostogolindu-se pe pământ. Atunci se repezea, o ridica, o ștergea, se scuza și, voind s-o bage în buzunarul proprietarului, el o scăpa pe de lături. Biata cutie, care era din metal nichelat ori din carton presat, cădea din nou pe pavaj.

– Ah, cât sunt de stângaci!

– Nu e nimic, răspundea de obicei păcălitul, examinându-și scula turtită, în vreme ce privitorii se prăpădeau de râs.

Dar Stavru nu se mai întâlnea după aceea cu tabacherele pe care le batjocorisese o dată.

Astfel, Adrian începuse să-l iubească pe acest om pentru farsele sale. Cu toate astea, lucruri ciudate se

întâmpleseră, care-l tulburau și-l încurcau: câteodată, în plină glumă și năzdrăvănie, Stavru, serios, se întorcea către Adrian pironindu-l în ochi cu o privire limpede, liniștită și stăpânitoare, cum facem când ne uităm în bunii și naivii ochi ai unui vițel. Atunci el se simțea micșorat de acest limonagiu de bălci, de acest analfabet. I se părea straniu și se puse să-l observe. Dar prilejurile erau rare. Privirea misterioasă și tulburătoare pe care Adrian o numea în taină „celălalt Stavru“ se arăta rar și numai pentru el.

Totuși, într-o zi – era cu câteva luni înainte de întâlnirea din grădină –, întovărășindu-l pe limonagiu la băcanul său, un grec bătrân și tăcut care-i furniza zahărul și lămâile, el văzu deodată apărându-i „celălalt Stavru“. Adrian se înfipse în ochii lui.

Într-un colț al magazinului puțin luminat, Stavru, cu zbârciturile feței suprimate, cu trăsăturile îndulcite, cu ochii mari deschiși, ficși și luminoși, îl privea pe băcanul cu chip umflat și posac și zicea, sfios, dar hotărât, în vreme ce celălalt îl aproba cu capul:

– Kir Margulis... Merge prost... Nu e cald și limonada nu se vinde... Îmi mănânc economiile mele și zahărul d-tale... Prin urmare, ai înțeles? Nici de data asta nu plătesc. Ce zici? O să fie ca și celelalte dăți: dacă mor, o să pierzi zece lei.

Și negustorul, zgârcit, dar cunoscător la oameni, acorda creditul cu o strângere de mână seacă, cum îi era și viața.

Afară, cu marfa sub braț, Stavru se grăbea să facă o glumă, să arunce o salutare vreunei vagi cunoștințe și să sară într-un picior:

– L-am păcălit, Adrian! L-am tras pe sfoară! Șoptea el, la urechea tânărului.

– Ba nu, Stavrule! protestă Adrian. Nu l-ai păcălit deloc; o să plătești!

– Da, Adrian, o să-i plătesc de n-oi muri... Și, dacă o să mor, o să-i plătească dracu'!

– Dacă mori!... Asta e altceva... Dar tu zici că l-ai păcălit: asta ar însemna că ești necinstit...

– Poate că sunt...

– Nu, Stavrule, vrei să mă înșeli; tu nu ești un om necinstit!

Stavru se opri brusc, își trase tovarășul lângă un gard și, luându-și pentru moment înfățișarea-i rară, de sfială și subjugare în același timp, zvrâli în nasul lui Adrian:

– Da, sunt necinstit! Din nenorocire, Adrian, sunt necinstit!

Și, zicând acestea, el voi să-și reia drumul, dar Adrian, cuprins de un fel de frică, îl apucă de reverul hainei, îl reținu și-i strigă cu o voce înăbușită:

– Stavrule, stai! Ai să-mi spui adevărul! Eu văd în tine doi oameni: care e cel adevărat? Cel bun sau cel rău?

Stavru se împotrivea:

– Nu știu!

Și smulgându-se brutal din mâinile lui Adrian:

– Lasă-mă-n pace! strigă el, supărat.

Apoi, nițel mai departe, socotind că l-a jignit pe tânăr, adăugă:

– Îți voi spune când o să-ți crească tuleiele mai mari!

De atunci ei nu se mai văzură, Stavru bătând bălciurile între martie și octombrie, iarna vânzând castane coapte, Dumnezeu știe pe unde. Pe la Brăila nu venea decât să se aprovizioneze.

Adrian fu tot atât de mulțumit să-l întâlnească acum pe bancă, în grădină, cum trebuie să fie mulțumite râurile când se unesc cu fluviile și fluviile când se pierd în sânul mărilor.

Stavru, contrar obiceiului său, fu mai puțin vorbăreț și asta îi făcu și mai multă plăcere lui Adrian. Îi examinează figura în lumina palidă a serii și o găsește aceeași. Nimeni n-ar fi putut să-i ghicească etatea. Totuși, Adrian băgă de seamă că, pe la tâmpole, blondul palid al părului se făcuse alb fumuriu.

– Ce ai de te uiți așa la mine? întrebă Stavru, plictisit; nu sunt de vânzare.

– Știu, dar așa vrea să-mi dau seama dacă ești tânăr sau ai început să îmbătrânești.

– Sunt tânăr și bătrân: ca vrăbiile.

– Adevărat: ce mai vrăbioi îmi ești, Stavrule!

Și după o mică pauză:

– Nu cumva vrei tabachera mea, ca să mi-o trântești nițel pe jos? Asta ți-ar aminti poate că sunt me-reu curios să știu de unde vii, unde te duci și cum îți merg afacerile?

– De unde vin și unde mă duc, n-are nicio importanță; pot să-ți spun însă că afacerile nu-mi merg prea rău. Cu toate astea, mânzule, astăzi sunt foarte plictisit!

Și el lovi cu palma peste genunchiul lui Adrian.

– Asta ți se întâmplă cam rar, îi replică tânărul. Și pentru ce ești nemulțumit, Stavrarache? S-au rărit lămâile?

– Nu, nu lămâile, ci haimanalele de treabă de odinioară s-au rărit.

– Haimanalele de treabă?! exclamă Adrian. Asta nu se poate: haimanalele nu pot să fie de treabă!

– Așa crezi tu? Eu cunosc totuși câteva...

Stavru se îndoi de mijloc și rămase așa, cu ochii la pământ. Adrian îl simți că vorbea serios și voi să afle mai mult, dar el procedă cu băgare de seamă:

– Mi-ai putea spune pentru ce anume ți-ar trebui o asemenea haimana?

– Pentru a mă însoți la bălciul din Slobozia, joia viitoare. La drept vorbind, nu e pentru mine, dar e ca și cum ar fi... Știi că am obiceiul, în bălciuri, să mă așez lângă câte un plăcintar care face gogoși. Țăranii mănâncă și li se face sete, atunci eu sunt gata cu limonada. La nevoie, un pumn de sare în aluatul gogoșilor... (Vezi că nu sunt cinstit.) Ei bine, am pe plăcintar, e kir Nicola...

– Kir Nicola! tresări Adrian.

– Vecinul nostru, fostul tău stăpân. Dar iată nenorocirea: el nu-și poate părăsi cuptorul ca să meargă la bălci. Îi trebuie deci o „haimana de treabă” care să-l însoțească pe servitorul său Mihail și să adune gologanii, pe când celălalt se va ocupa cu prăjitul gogoșilor. Sunt două zile de când caut o asemenea haimana.

Și Stavru încheie grav, cu tristețe:

– Din zi în zi, Brăila devine tot mai săracă în oameni!

Adrian se simți străpuns de un fior. Se ridică în picioare, în fața limonagiului, și zise:

– Stavrule! Sunt eu demn să fiu haimanaua de treabă pe care-o cauți? Negustorul ridică ochii.

– Zău, nu glumești?

– Pe cuvântul meu de haimana, așa cum o înțelegi tu! Merg cu voi! Stavru sări ca un cimpanzeu și strigă:

– Dă-mi laba, pui de vântură-lume. Ești demn urmaș al strămoșilor tăi chefaloniți!

– Ce știi tu de strămoșii mei?